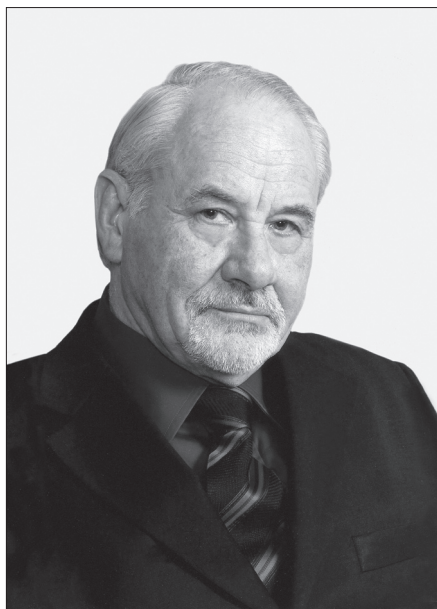

PERSONĀLIJAS

Sveicam jubilejā

AKADĒMIĶIS JĀNIS BĒRZIŅŠ

Šogad Latvijas 19. un 20. gadsimta vēstures pētniekam, zinātniskā darba organizatoram, zinātnisko darbu redaktoram un Latvijas vēstures institūta bijušajam direktoram, arī Latvijas Zinātņu akadēmijas vadošo struktūru darbiniekam Jānim Bērziņam svinējām 75 gadu jubileju. Pagaidām vēl nav publicēts nopietns pētījums par viņa ieguldījumu Latvijas vēstures pētišanā, tādēļ šī publikācija kaut nelielā mērā varētu to sekmet. Tas ir jādara arī tāpēc, ka Jānis Bērziņš savās publikācijās ar lielu cieņu un rūpību sekojis savu kolēģu – vēsturnieku dzīvei un darbam. Par to viņam visdziļākā pateicība.

Jānis Bērziņš dzimis 1941. gada 29. aprīlī Cesvainē. Jau pēc sešām nedēļām 1941. gada 14. jūnijā viņa vecākus izsūtīja (tēvs aizgāja bojā Vjatlagā 1941. gada beigās). Arī Jānis (dažas nedēļas vecs!) bija iekļauts izsūtāmo sarakstos, bet viņa mātes drosmīgā rīcība, kas Cesvaines stacijā

slepeni atdeva zīdainīti savai mātei (Jāņa vecmāmiņai), faktiski izglāba viņam dzīvību, jo izdzīvot garu ceļu lopu vagonā līdz Krasnojarskai viņš nespētu. Nākamais vēsturnieks palika bez vecākiem un izauga pie vecsmātes un mātesmāsas.

1960. gadā viņš beidza Cesvaines vidusskolu un iestājās Latvijas Universitātes (tolaik Latvijas Valsts universitāte) Vēstures un filoloģijas fakultātes Vēstures nodaļā. 1965. gadā pēc studiju beigšanas J. Bērziņš sāka strādāt Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā. Jau 1965. gada rudenī viņu iesauca armijā uz vienu gadu. Pēc armijas viņš atgriezās muzejā, bet jau 1967. gadā iestājās aspirantūrā Latvijas Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes Vēstures nodaļā. Pēc vairākām konsultācijām viņš izvēlējās zinātņu kandidāta disertācijas tēmu "Latvijas strādnieki 19. gs. 90. gados". Aspirantūras gados noskaidroja un apguva galveno vēsturisko pētījumu nosacījumu – maksimāli apgūt un izmantot visus iespējamus avotus un periodisko presi. Šis princips pavadīja un pavada viņu visu turpmāko dzīvi.

Sekoja ilgstošs darbs Latvijas Valsts vēstures arhīvā, arī Maskavas, Ļeņingradas, Baltkrievijas arhīvos un darbs pie periodiskās preses galvenokārt J. Mišņa bibliotēkā.

Savu zinātnisko darbu J. Bērziņš veica pilnīgi patstāvīgi, mācīties pētniecības metodiku viņš varēja vienīgi no krievu vēsturnieku publikācijām par Krievijas strādnieku vēsturi. Aspirantūras laikā J. Bērziņš publicēja kā mācību līdzekli savu pirmo nopietno darbu "Latvijas strādnieku ekonomiskais stāvoklis 19. gadsimta 90. gados", kas būtībā bija nevis mācību līdzeklis, bet neliela apjoma zinātniskā brošūra. 1970. gadā J. Bērziņš aizstāvēja vēstures zinātņu kandidāta disertāciju par Latvijas strādnieku ekonomisko stāvokli un streiku kustību 19. gs. 90. gados. Pēc disertācijas aizstāvēšanas viņš strādāja Vēstures un filoloģijas fakultātē par pasniedzēju un nolasīja divus kursus vispārējā un PSRS vēsturē. Bet J. Bērziņam bija vēlme strādāt pētnieka darbu, un 1971. gadā viņš kļuva par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūtā. Tur viņš guva iespēju pilnīgi nodoties zinātniskajam darbam Kapitālisma vēstures pētniecības sektorā, kurā darbojās talantīgu un prasīgu pētnieku kolektīvs, kam, bez šaubām, bija liela nozīme J. Bērziņa zinātniskajā darbā.

Vēstures institūta kolektīvā viņš aktīvi piedalījās sabiedriskajā dzīvē, arī izbraukumos lauku darbos, institūta pasākumos, regulārajās trīs Baltijas republiku vēsturnieku tikšanās reizēs, vienmēr atsaucīgs un draudzīgs. Kolektīvā viņš baudīja nedalītu cieņu.

1976. gadā izdevniecībā “Liesma” iznāca J. Bērziņa pirmā monogrāfija “Ar akmeni pret šauteni”, kuras pamatā bija disertācijas materiāli. Darbā parādīts, ka 19. gs. 90. gados Latvijas sabiedriski politiskajā dzīvē ienāca jauns spēks – Latvijas strādnieki, kas sāka cīņu par savām tiesībām. Šis cīņas kulminācija bija t.s. Rīgas dumpis 1899. gada maijā. Lai gan grāmata bija domāta plašam lasītāju lokam, tā balstījās uz nopietnu dokumentālo materiālu, par ko liecināja gandrīz 600 atsauču uz arhīviem un preses materiāliem.

Līdztekus darbam Vēstures institūtā J. Bērziņš uzturēja ciešus sakarus arī ar Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļu – vadīja un recenzēja studentu diplomdarbus, oponentēja promocijas darbu aizstāvēšanā. Vairākus gadus viņš bija Valsts eksaminācijas komisijas priekšsēdētājs Vēstures nodaļā, bija arī LU Promocijas padomes un vēstures doktorantu padomes loceklis.

Pagājušā gadsimta 70. gados Latvijas vēstures institūts iesaistījās projektā par Rīgas vēstures sarakstīšanu trijos sējumos. Otrajā Rīgas vēstures sējumā (1860–1917) ievietota J. Bērziņa sarakstītā nodaļa par Rīgas iedzīvotāju atpūtas vietām, bet 80. gados viņš kļuva par Latvijas PSR vēstures I sējuma autoru kolektīva locekli un viņam uzticēja rakstīt Latvijas vēsturi no 19. gs. 60. gadiem līdz 1900. gadam. Tas bija pilnīgi cits darbalauks, jo nācās rakstīt par dažādām tēmām: par zemnieku kustību, rūpniecības attīstību, par nacionālo kustību Latvijā (jaunlatviešiem), arī par “Jauno strāvu”. Grāmata iznāca 1986. gadā, bet 1987. gadā J. Bērziņš kopā ar 12 citiem autoru kolektīva locekļiem saņēma republikas Valsts prēmiju.

Kad atnāca Atmodas gadi, mēs viņu redzējām Doma laukumā uz barikādēm. Viņš kļuva par aktīvu Latvijas vēstures izpētes un skaidrojumu veicinātāju.

Latvijas neatkarības atjaunošana ienesa arī lielas pārmaiņas Vēstures institūta dzīvē. J. Bērziņš bija to vēsturnieku vidū, kas aizstāvēja viedokli, ka institūtu vajag saglabāt, to nedrīkst sadalīt vairākos institūtos (bija arī tāds ierosinājums). Institūtam bija nepieciešams sniegt sabiedrībai nozīmīgus pētījumus. Par vienu no tādiem kļuva 2000. gadā izdots kapitālais darbs “Latvijas 19. gadsimta vēstures apceres”, kurā piedalījās 14 zinātnieku un kuru darbu vadīja un grāmatu rediģēja J. Bērziņš. Tas ir paliekošs darbs Latvijas vēsturē.

J. Bērziņš piedalījās arī otra nozīmīga institūta darba “20. gadsimta Latvijas vēsture, I: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai” tapšanā, kas arī izdots 2000. gadā. Šajā grāmatā viņš ir autors

nodaļām par rūpniecību un transportu, par 1905. gada revolūciju, par latviešiem ārzemēs, par igauņiem Latvijā.

2005. gadā Latvija atzīmēja 1905. gada revolūcijas 100 gadu atceri, Rīgā notika liela starptautiska konference, kuras materiālus apkopoja lielā krājumā (583 lpp.). J. Bērziņš bija šī krājuma atbildīgais redaktors. Viņš bija arī atbildīgais redaktors 2010. gadā izdotajam darbam “Latvijas valstiskumam – 90” (Starptautiskas konferences materiālu apkopojums).

Bez piedalīšanās lielos pētījumos un kolektīvo darbu rediģēšanas viņš publicējis veselu rindu nozīmīgu darbu pirmām kārtām “Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” un “Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā”, kurā viņš ir pastāvīgs autors. Šie raksti ir par dažādiem Latvijas vēstures jautājumiem. Viņš publicējis arī rakstus gan institūta, gan arī ārpus institūta izdotajos zinātniskajos darbos, recenzijas, konferenču darba atspoguļojumus, zinātniski populārus rakstus enciklopēdijās, arī “Dabas un vēstures kalendārā”. Viņš bijis zinātniskais konsultants Krievijā izdotajiem vairāksējumu dokumentiem par Krievijas strādnieku šķiras vēsturi, piedalījies Krievijas vēsturnieku konferencēs par strādnieku vēsturi. J. Bērziņš publicējis arī vairāku nolasītu referātu tēzes.

Īpaši jāatzīmē tas, ka J. Bērziņš regulāri rakstījis (46 publikācijas) par Latvijas un trimdas vēsturnieku jubilejām, arī nekrologus. “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”, pateicoties pirmām kārtām J. Bērziņam, nekad neaizmirst savu kolēģus un aizgājējus.

Deviņdesmitajos gados J. Bērziņš kļuva par vienu no ievērojamākajiem Latvijas vēsturniekiem. 1992. gadā viņam piešķīra Dr. hist. grādu, bet 1997. gadā viņš aizstāvēja habilitētā doktora disertāciju vēsturē par darbu kopu “Latvijas rūpniecības strādnieki 1900–1914”. 1993. gadā viņš kļuva par vadošo pētnieku, bet no 2001. līdz 2013. gadam vadīja Latvijas vēstures institūta Viduslaiku, jauno laiku un jaunāko laiku vēstures nodaļu, vadīja nozīmīgus zinātniskus projektus par Latvijas 19. un 20. gadsimta vēsturi. No 2002. līdz 2006. gadam viņš vienlaikus bija Latvijas vēstures institūta direktors. Vadot institūtu, J. Bērziņš iemantoja kolēģu cieņu kā stingrs un prasīgs, bet reizē arī demokrātisks un taisnīgs vadītājs savos lēmumos. Institūta loma un atpazīstamība Latvijas zinātnē kļuva vēl nozīmīgāka.

Jāatzīmē J. Bērziņa aktīvā dalība Latvijas Zinātņu akadēmijas dzīvē. 1998. gadā viņu ievēlēja par Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekli, bet 2000. gadā par LZA īsteno locekli – akadēmiķi. No 2001. gada viņš ir LZA Senāta loceklis un LZA valdes loceklis, no 2008.

līdz 2016. gadam LZA Fonda priekšsēdētājs, Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas priekšsēdētāja vietnieks (2001–2012) un šīs nodaļas padomes loceklis (no 2012), Valsts emeritēto zinātnieku padomes loceklis (2010–2012). Viņš bija arī “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” redakcijas kolēģijas un redakcijas padomes loceklis, LU Promocijas un doktorantu padomes loceklis.

J. Bērziņš aktīvi pauda savu nostāju par Latvijas vēstures kā atsevišķa priekšmeta iekļaušanu skolu programmās, par Cesvaines vidusskolas saglabāšanu, piedalījās kā ekspertu padomes loceklis Valsts kultūras pieminekļu inspekcijā u.c.

Gribētos atzīmēt trīs galvenos virzienus J. Bērziņa pēdējo gadu zinātniskajā darbā. Pirmais no tiem ir Latvijas strādnieku vēstures izpēte. Šeit ir jārūnā par divām kapitālām monogrāfijām. 1997. gadā izdota monogrāfija “Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmenis 1900–1914”. Tajā aplūkoti jautājumi par strādnieku algām, dzīves apstākļiem, skaitlisko sastāvu un izvietojumu, demogrāfiskām problēmām, bet strādnieku politiskās aktivitātes skartas tikai daļēji, atstājot izpēti nākamajiem pētniekiem, lai gan pats autors citos savos darbos, piemēram, par 1905. gada revolūciju šos jautājumus ir aplūkojis.

Otra monogrāfija “Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets 1900–1914” iznāca 2009. gadā. Šajā apjomīgajā grāmatā (355 lpp.), kas ir bagātīgi ilustrēta, J. Bērziņš sniedz dziļu un nopietnu pētījumu par Latvijas rūpniecības strādnieku izglītības un kultūras aktivitātēm, attiecībām ar uzņēmējiem, par strādnieku apdrošināšanu un medicīnisko aprūpi, kā arī par strādnieku organizācijām (arodbiedrību, patērētāju biedrībām, pašpalīdzības biedrībām, krājaizdevu kasēm). Grāmatā ievietots arī rūpniecības uzņēmumu rādītājs, kas ir ļoti nozīmīgs novadpētniekiem un ģimeņu vēstures pētniekiem. Īstenībā šī grāmata ir enciklopēdiska rakstura pētījums, kurš vēl ilgus gadus, pat gadu desmitus būs vērtīgs izziņu avots tiem, kuri interesējas par Latvijas vēsturi un latviešu tautas likteni 20. gadsimta sākumā.

Otrais virziens J. Bērziņa darbā saistīts ar Latvijas Republikas saimnieciskās dzīves jautājumiem pagājušā gadsimta 20.–30. gados. Šīs tēmas izpēte aizsākās ar Latvijas 20. gadsimta vēstures otro sējumu, kurā J. Bērziņš rakstīja par rūpniecības un tirdzniecības atjaunošanu, par postījumiem Latvijā, par izpostītiem apgabaliem, par kooperācijas un kredītbiedrību darbu, transportu. Viņš par šiem jautājumiem publicējis arī zinātniskos rakstus. J. Bērziņš uzskata, ka šis darbs ir jāturpina. Gaidīsim no viņa jaunas publikācijas.

Trešais virziens ir pēdējos gados publicētie vairāki zinātniskie raksti, kas skar sabiedriski politisko dzīvi Latvijā pēc 1905. gada revolūcijas apspiešanas. Tie ir jautājumi par Krievijas II Valsts domes vēlēšanām Vidzemē, par Latvijas deputātu darbību II Valsts domē, par lauku pašvaldību darbu.

J. Bērziņa aktīvā zinātniskā darbība tika atzīmēta 1998. gadā ar Arveda Švābes balvu, 2005. gadā ar Rīgas balvu, 2001. gadā ar Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas Goda diplomu. Viņš ir apbalvots ar 1991. gada barikāžu dalībnieka piemiņas zīmi un 2011. gadā par nopelniem valsts labā – ar IV pakāpes Atzinības krustu.

Kolēgu vidū viņš vienmēr ir uzsvēris ģimenes lomu savā dzīvē. Stingrs atbalsts ilgus gadus ir bijusi dzīvesbiedre Rita, prieks un raizes ir bijušas par bērniem – dēlu Pēteri un meitu Ilzi, mazmeitiņu Elīzu.

Novēlam Jānim Bērziņam veselību, jaunas publikācijas un veiksmi medībās, kas ir viņa iemīļotais vaļasprieks.

Cerēsim, ka sagaidīsim Jāņa Bērziņa bibliogrāfisko izdevumu, kas atspoguļotu viņa zinātnisko un sabiedrisko darbību.

Ēriks Žagars, Ivars Ločmelis